

Вікторія Курашова, *пошукувач*

*кафедри історії педагогіки та порівняльної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету
імені Григорія Сковороди*

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІКИ ТВОРЧОСТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкрито сутність педагогіки творчості та показано використання в умовах сьогодення методичних прийомів, окремих дидактичних засобів з метою формування в дітей молодшого шкільного віку активності як складника соціокультурної детермінанти становлення особистості.

Постановка проблеми. На зламі XX – XXI століть зміни в українському суспільстві торкнулися усіх сторін людської життєдіяльності, зокрема навчання й виховання дітей – майбутнього нації. Орієнтація навчально-виховного процесу на художньо-творчий чинник як основу духовних цінностей людини цілком виправдана. Естетична домінанта, яка формується у процесі спілкування людини з мистецтвом, підпорядковує усі прояви психічної організації особистості (психічні процеси, емоції, почуття, темперамент та ін.), сприяє становленню ціннісно-змістовних чинників її світогляду (моральних, політичних, релігійних та ін.), вдосконаленню досвіду та способів пізнання навколишньої дійсності (наочно-образного, предметно-асоціативного, логіко-інтуїтивного).

Аналіз дослідження проблеми. Останнім часом у більшості державних програм стосовно реформування системи освіти в Україні поступово посилюється творчий аспект навчання. Поряд з філософією освіти, педагогічною психологією та соціальною педагогікою, набули актуальності питання педагогіка творчості. Теоретичні засади педагогіки творчості розробляють Г.С. Альтшулер, Є. Я. Басін, І.М. Верткін, І.С. Волощук, М.В. Кларін, В.О. Левін, В.О. Моляко, О.Я. Савченко, В.С. Шубинський та ін.

Однак цілісних досліджень, в яких би було представлено узагальнення досвіду, накреслено шляхи педагогічної ретроспекції його в освітній практиці сучасної початкової ланки загальноосвітньої школи нема.

Метою статті, з огляду на вищевикладене, визначено вивчення історії становлення педагогіки творчості та використання її елементів у процесі формування активності молодших школярів в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу.

Загальновідомо, що сучасна система освіти має за мету сформувати систему стійких ціннісно-змістовних відношень особистості кожної дитини. Це спонукає до кардинальних перетворень життя школи, вчителя й учнів. Дитина стає особистістю навчаючись, засвоюючи духовно-культурні надбання людства. Педагогіку творчості розуміють як галузь педагогічних знань і практики, які розв’язують проблеми формування активності особистості у навчально-виховному процесі та поза його межами. Естетична спрямованість, уміння й навички творчої діяльності, індивідуальний художній стиль, емпатія, фантазія утворюють ядро особистості, визначають її неповторність та унікальність. Творча, своєрідна особистість спроможна продуктивно мислити, активно діяти у нестандартних ситуаціях, здатна до постійного саморозвитку й самовдосконалення. Це забезпечує високий рівень професіоналізму в різних галузях життєдіяльності суспільства, що, своєю чергою, зумовлює прогрес людської цивілізації.

Орієнтири сучасної школи України на всебічний розвиток цілісної творчої особистості у процесі створення в Європі єдиного культурного й освітнього простору вимагають відродження і впровадження кращих національних та світових традицій, трансформації досвіду минулих поколінь у сучасну практику навчально-виховного процесу. За таких умов особливого значення набуває вивчення та врахування історично усталених особливостей розвитку системи освіти в окремих регіонах України, які увібрали в себе й синтезували кращий досвід діяльності вчителів, надбання науковців, митців, потреби і прагнення конкретних прошарків населення.

Визначна плеяда українських філософів,

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІКИ ТВОРЧОСТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

громадських діячів, представників вітчизняної педагогічної думки в дослідженнях торкалися витоків уявлень про педагогіку творчості та її значення у формуванні активності особистості.

Так, видатний український філософ, письменник-просвітитель, поет, народний учитель Г.С. Сковорода (1722 – 1794) завдання виховання вбачав у тому, щоб, не заважаючи природі дитини, допомогти їй розкрити усі свої природжені нахили та здібності. Активність, творча праця є способом самопізнання, виявлення внутрішньої свободи, реалізації людського покликання. Такого рівня можна досягти через навчання за умови дотримання основної вимоги: залучення дитини до спорідненої праці, адже "...несродність вбиває художество" [1, 338].

П.П. Білецький-Носенко (1774 – 1856) – один із перших педагогів України, який досліджував теоретичні питання створення системи естетичного виховання. Свої погляди та ідеї щодо вивчення мистецтв у початковій школі він виклав у праці "Про смаки естетичні". П.П. Білецький-Носенко вважав, що вчитель може розвинути у кожної дитини її природжені здібності й нахили до найвищого рівня. У своїй педагогічній практиці він прагнув сформувати в учнях розуміння прекрасного в житті, мистецтві, літературі, природі. На думку П.П. Білецького-Носенка, кожний урок і навчальний предмет має сприяти всебічному розвитку особистості дитини, стимулювати її до активності. Для цього необхідно утвердити в школі справедливе і гуманне ставлення до кожної особистості з боку вчителів та батьків, враховувати у навчанні індивідуальні, вікові особливості розвитку школярів, забезпечити народність виховання й практичну спрямованість навчально-виховного процесу загалом.

Відомий український поет і художник, педагог-гуманіст Т.Г. Шевченко (1814 – 1861) освітній ідеал вбачав у всебічно розвиненій особистості, зокрема в художньо-естетичному сенсі. Митець вважав, що процес навчання необхідно спрямовувати на розвиток здібностей дитини, формування у неї таких умінь та навичок, які згодом дозволили б зробити життя більш змістовним. За Т.Г. Шевченком, формування особистості дитини залежить від трьох важливих чинників: 1) здібностей та звички, набуті у ранньому дитинстві; 2) система виховних впливів навчального закладу; 3) вплив соціального середовища, яке оточує виховання. Усі ці чинники мають ґрунтуватися на єдності науки і мистецтва. Т.Г. Шевченко закликав педагогів не спрощувати висновків науки і не знижувати рівня мистецтва,

адже художні засоби зміцнюють засвоєння надбань наук, якщо стоять на її рівні.

Відомий педагог, вчений, корифей світової та вітчизняної педагогіки К.Д. Ушинський (1824 – 1870) вважав, що творча активність є ефективним засобом розвитку мислення, емоційно-чуттєвої сфери, самовдосконалення. На думку педагога, "...початкове навчання відкривається не одним, а кількома предметами: наочним навчанням, письмом, малюванням, дитячою роботою, читанням, лічбою, біблійними оповіданнями, співом та гімнастикою, – які змінюються одне одним і підтримують у дитині тілесну й душевну бадьорість та веселість" [2, т. 2, 394].

Визначний український філософ, педагог і письменник П.Д. Юркевич (1826 – 1874) розглядав проблеми становлення світогляду людини, наголошував на необхідності розробки завдань християнської педагогіки. На думку П.Д. Юркевича, дітей потрібно виховувати так, щоб вони стали чесно й гордістю своїх батьків. А це можливо лише за умови, коли процес пізнання спиратиметься на емоційно-почуттєві враження, знання сприйматимуться і розумом, і серцем, сама людина буде добродіяльною і активною.

Відомий російський педагогічний і громадський діяч, письменник М.Х. Вессель (1834 – 1906) висловлював думку про необхідність формування особистості дитини засобами різних видів мистецтв. На думку вченого, тільки людина, яка спілкується з мистецтвом, спроможна усвідомлювати гармонію краси і добра. Мистецтво навіть здатне викоринити аморальні вади та негативні якості характеру, які проявляються вже у дитинстві. Тому для посилення виховних засобів народної школи М.Х. Вессель рекомендував широко запроваджувати у практику початкових шкіл предмети естетичної спрямованості.

Педагогічні здобутки, творчі досягнення на теренах народної освіти українського вчителя Т.Г. Лубенця (1855 – 1936) зосереджені навколо проблем теорії та методики початкового навчання. Ідеї гуманізму, народності у вихованні освітлено в педагогічних працях, методичних посібниках, підручниках для початкової школи: "Педагогічні бесіди" (1908 – 1913), "Про наочне викладання" (1911), "Граматика", "Читанка" (1833) та ін. Розглядаючи коло питань естетичного виховання і художньої освіти, Т.Г. Лубенець акцентував увагу вчителів на забезпеченні систематичності й послідовності у використанні виховних і навчальних методів, залученні учнів до активних спостережень, милування красою та

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІКИ ТВОРЧОСТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

довершеністю природи, результатів праці. Усе це сприяє формуванню дбайливого ставлення до навколишньої дійсності, возвеличує людину.

Проблеми національної освіти і виховання, розвитку української педагогічної культури, історії школи, народної педагогіки, визначення мети, змісту й методів навчання і виховання досліджував відомий український поет, історик, педагог, теоретик літератури і мистецтва І.Я. Франко (1856 – 1916). На його думку, провідним завданням навчально-виховного процесу має стати формування українця, визначними якостями особистості якого є свідомий патріотизм, активність, глибока християнська моральність, висока освіченість і професіоналізм, фізична й естетична досконалість. Розкриваючи теоретичні питання педагогіки творчості, І.Я. Франко відзначав, що вирішальними для формування особистості є: розвиток обдарованості дитини, повага її особистості, врахування у навчально-виховному процесі індивідуальних особливостей характеру. Критикуючи існуючу в Україні другої половини XIX ст. систему початкової освіти, І.Я. Франко наголошував на тому, що засвоєння загальнолюдських цінностей та основ наук має відбуватися через опанування здобутків національної культури рідного краю, мистецької спадщини співвітчизників [3].

Проблеми створення національної системи освіти, розвитку педагогіки як соціальної науки досліджувала педагог, психолог, історик, мистецтвознавець С.Ф. Русова (1856 – 1940). Аналізуючи процеси дитячої праці та художньої творчості як прояву особистісних якостей характеру, педагог вказував на тісний зв'язок естетичного, морального і соціального у вихованні особистості молодшого школяра. Загальновідомо, для кожного те має естетичну привабливість, що говорить до внутрішнього, глибоко природного чи зовні розвиненого почуття первинної краси. А краса завжди пов'язана з добром. Дитина виявляє своє мистецтво в іграх та праці. Ця мистецька діяльність супроводжується відчуттям приємного, насолоди.

К.М. Вентцель (1857 – 1947) пропагував ідеї розвитку дитини шляхом залучення її до самостійної творчості. Він ініціював створення навчально-виховного закладу “Дім вільної дитини” (1906 – 1909 рр., м. Москва), невеликої педагогічної спільноти вчителів, учнів та їхніх батьків, де створювалися необхідні умови для самостійного навчання, праці, творчості. У “Домі вільної дитини” вагоме значення мали вільні заняття дітей мистецтвом, образотворче

мистецтво розглядалося практично в єдності з виробничою й суспільно корисною працею, навчанням інших предметів (ілюстрування граматичних правил, математичних задач, виконання графічних робіт). К.М. Вентцель віддавав перевагу вільним заняттям, коли діти самостійно обирають тему, художні матеріали й техніку виконання творчої роботи. Саме за умови такої самостійної, довільної, здебільшого індивідуальної роботи, вчитель має змогу вивчати дитячу індивідуальність як у процесі самостійної творчої діяльності, так і за результатами її роботи.

Ф.І. Шміт, один із перших дослідників дитячої творчості, автор роботи “Почему и зачем дети рисуют?” (1920), порівнюючи розвиток дитячої творчості зі становленням світового мистецтва, вказував на вагоме значення образотворчого мистецтва у формуванні творчої активності особистості дитини молодшого шкільного віку. За його ініціативи на початку XX ст. у Харкові було створено музей дитячої творчості, згодом у Києві – кабінет творчості при Всеукраїнській Академії наук. Мета його досліджень – виявлення закономірностей розвитку дитячої художньої творчості, особливостей формування творчої активності особистості дитини у процесі навчання образотворчому мистецтву. У трактуванні цих питань учений обстоював ідеалістичні позиції, стверджуючи, що дитина відтворює не дійсність, а образи своєї фантазії. Тому першочерговим завданням учителів і вихователів мало стати збагачення внутрішнього світу учнів, розвиток їхньої спостережливості, уяви, фантазії.

Аналіз широкого кола наукової літератури показав, що існує багато різноманітних підходів до розкриття поняття творчої активної особистості. Усі вони, безперечно, мають свою цінність. Але найтипівіший недолік більшості з них: обмеженість, висвітлення окремих якостей, відсутність цілісної структури творчої активної особистості.

Узагальнення історико-педагогічних надбань вітчизняних просвітян дало підстави для таких висновків. З метою формування творчої активності особистості молодшого школяра у навчально-виховному процесі вчителю передусім необхідно цінувати цілісні враження дитини, її душевні переживання, настрій, почуття; уміти фантазувати разом з дітьми, створювати казки, легенди, подорожувати в уяві; застосовувати у практиці роботи нетрадиційні форми організації навчально-виховного процесу, імпровізацію; заохочувати молодших школярів до вільної творчості як засобу збагачення дитячої фантазії. Привчати дітей до естетичного

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

оцінювання побаченого або почутого; піклуватися про естетичну організацію шкільних приміщень, декорування класної кімнати, культуру оформлення та використання наочності та ін.; показувати особистий приклад охайності одягу, культури поведінки, естетики почуттів; накопичувати традиції класу; практикувати "тихе споглядання" різних видів мистецтва; створювати та виявляти поетичний настрій власної душі. Навчити споглядати не тільки очима, а й серцем, душею вболівати за долю кожного – у цьому полягає стратегічне завдання школи і вчителя, зокрема.

Висновки. Таким чином, педагогіка творчості розкриває великі потенції мистецтва у формуванні творчої активності як інтегативної соціокультурної детермінанти становлення особистості, розкриває техніку здійснення педагогічної взаємодії з метою формування

творчої особистості молодшого школяра, дає цінні методичні рекомендації щодо саморегуляції вчителя, використання елементів образотворення тощо. Подальшого вивчення потребують питання змістовного забезпечення формування активності молодших школярів у контексті надбань педагогіки творчості.

1. Сковорода Г. *Твори в двох томах.* – К.: АН УРСР, 1961. – Т. 1: *Проповіді. Діалоги. Трактати. Притчі.* – С. 316 – 371.

2. Ушинський К.Д. *Твори в шести томах.* – К.: Радянська школа, 1954. – Т. 2: *Педагогічні статті та матеріали до "Детского мира" та "Родного слова".* – 559 с.

3. *Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки* / За заг. ред. С.А. Литвинова. – К.: Радянська школа, 1961. – 652 с.

Сергій Єфремов, аспірант кафедри педагогіки

Харківського національного педагогічного університету
імені Григорія Сковороди

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

У статті розкрито значення науково-дослідницької роботи у процесі становлення ціннісних орієнтацій студентів. Показано, що професійна спрямованість та творчий характер науково-дослідницької роботи, яка є складовою навчально-виховного процесу в сучасних українських вищих навчальних закладах, сприяють формуванню у студентів високих моральних якостей, усвідомленню цінності продуктивної наукової праці.

Постановка проблеми. Соціальні, культурні, економіко-правові трансформації сьогодення визначили серед пріоритетних проблем педагогічної науки та освітньої практики професійну спрямованість освіти в цілому і вищої зокрема. Вивчення питань розвитку науково-дослідницької роботи як форми професійної підготовки студентської молоді в теорії та практиці вітчизняної освіти дозволить конкретизувати тенденції еволюціонування предмета дослідження та встановити причинно-наслідкові зв'язки, проаналізувати зміст та напрями науково-дослідницької роботи в системі фахової підготовки у вищих навчальних закладах України.

Аналіз останніх досліджень переконливо доводить, що вивчення багатоаспектних питань організації науково-дослідницької роботи студентів як соціокультурного чинника у вищих навчальних

зкладах України перебуває у колі актуальних досліджень широкого загалу учених-педагогів, психологів, філософів, істориків, економістів та ін. Актуалізація розробок у галузі наукознавства пояснюється тим, що у здійсненні науково-технічної політики держави провідну роль відіграють наукові кадри. Від їх творчої професійно спрямованої діяльності значною мірою залежать рівень наукових досліджень, масштаби і темпи введення в суспільну практику досягнень науки, загальні процеси суспільного розвитку.

Загалом, питання розвитку особистості майбутнього спеціаліста були предметом широкого кола наукових досліджень. Зокрема методологічні основи розвитку особистості майбутнього спеціаліста конкретизовано у працях В.Андрущенко, В.Астахової, Л.Коханович, Л.Сохань та ін; психолого-педагогічні аспекти вказаної проблеми розкривали В.Давидов,